

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Філософія
глобалізації має зберігати все багатоманіття культурних цінностей. Вони утворюють багаторівневий соціокультурний процес, який реалізує глибинну сутність людини та спирається на ментальні характеристики людини і суспільства. Уявлення, переживання людини, безпосередньо пов'язані з її розумінням сенсу життя, виступають основою світогляду. Прагнення до самостійного знайдення сенсу та вибору цінностей є природною властивістю людини. Освіта має навчити конструктивно використовувати ці сподівання, не забуваючи при цьому про важливість усвідомлення високої відповідальності за власний вибір. Особистість у процесі становлення має навчитись відповідально ставитись до свободи вибору. Тільки за таких умов можна зміцнити власну гідність через повагу гідності іншого.

Бібліографічні посилання

1. Гадамер Х. Г. Истина и метод / Х. Г. Гадамер. – М. : Прогресс, 1988. – 260 с.
2. Долженко О. Н. Очерки по философии образования / О. Н. Долженко. – М. : Промо-Медиа, 1995. – 63 с.
3. Кадієвська І. А. Провідні концепції гуманізму та їх роль в освіті / І. А. Кадієвська // Грані. – 2011. – № 1. – С. 62 – 66.
4. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: Навчальний посібник / В. С. Лутай. – К. : Центр «Магістр-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
5. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М. : Политиздат, 1985. – 194 с.
6. Романенко М. І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід / М. І. Романенко. – Дніпропетровськ: Вид-во «Промінь», 2001. – 159 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибр. Твори : В 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т 2. – 554 с.
8. Урсул А. Д. Перспективы выживания цивилизации: космологический аспект / А. Д. Урсул // Философские науки. – 1989. – № 8. – С. 3–15.
9. Франк С. Л. Духовные основы общества / С. Л. Франк. – М. : Республика, 1992. – с. 511.
10. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М. : АСТ, 1998. – с. 672.
11. Хаксли Дж. Ключ к будущему – гуманизм / Дж. Хаксли // Диалоги. – 1975. – С. 165.

Надійшла до редколегії 27.02.2012

УДК 165.152

В. В. Мельник

Слов'янський державний педагогічний університет

© Мельник В. В., 2012

2012 Вип 3

Розглянуто страх смерті як соціальний феномен і соціальна необхідність. Людина, усвідомлюючи неминучість смерті, не може не відчувати страху, який є метафізичним і трансцендентним екзис-

Ключові слова: страх смерті, метафізика, трансценденція, феномен, рефлексія.

Рассмотрен страх смерти как социальный феномен и социальная необходимость. Человек, осознавая неизбежность смерти, не может не ощущать страха, который является метафизическим и трансцендентным экзистенциалом.

Ключевые слова: страх смерти, метафизика, трансценденция, феномен, рефлексия.

This article discusses the fear of death as a social phenomenon and asocial necessity. The man, realizing the inevitability of death, cannot but feel the fear of death, which is metaphysical and transcendence existential.

Keywords: fear of death, metaphysics, transcendence, a phenomenon, a reflection.

Проблема ставлення людської особистості до смерті була и залишається однією з актуальних, закритих в історії філософії. Людина відрізняється від інших живих тварин тим, що знає про неминучість своєї смерті, відчуває страх перед нею і навіть подумки готується до неї психологічно і намагається подавити страх смерті. І якого б віросповідання не була людина, проблема страху смерті є ключовою для неї. Цей факт, пов'язаний з усвідомленням кінцевості свого існування і невідворотності смерті, став основою для побудови різних концепцій життя і теорій потойбічного світу і життя після смерті. Страх смерті – це метафізичний та трансцендентний екзистенціал людського існування, який дає змогу зрозуміти та переосмислити життя. Страх смерті, що є об'єктом антропологічного теософського психологічного релігійного аналізу, постає не лише як щось укорінене у менталітеті людини, як природний інстинкт її самозбереження, а передусім – як біологічний, соціально-історичний, культурно-обумовлений феномен. Ґрунтового та всебічного дослідження морально-етичних аспектів проблеми страху смерті, на жаль, ще не існує. Однак існують окремі філософські розвідки, в яких простежуються спроби віднайти шляхи до розв'язання проблеми екзистенційної кризи особистості і проблеми страху смерті, зокрема.

Проблему історико-філософської рефлексії щодо феномена смерті та логіки її трансформації висвітлені у працях західних дослідників – Ф. Франка, Аріеса, Р. Генона, М. Еладе, Дж. Кембелла, М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра, Х. Ортегі-і-Гассета, О. Александрової, П. Гайденко, А. Гагаріна, А. Гуревича, О. Дугіна, Янкелевіча, О. Ф. Лосева. Етичний та психологічний аспект проблеми страху смерті полягає не в тому, що людина боїться вмерти біологічно. Йдеться передусім про страх вмерти духовно, вмерти як

Філософія і політологія в контексті сучасної культури   Філософія
особистість. Ми переживаємо такі «малі смерті» та відродження щодня: на роботі, дома, в сім'ї, коханні, зраді, хворобі, у стосунках з друзями. Духовна смерть та духовне відродження – це те, що неодмінно супроводжує наше інтелектуальне прагнення до кращого, що перевищує нас, наше моральне самовдосконалення. Помираючи для старого, ми відкриваємо для себе нове. Одним словом це можна виразити так: ми здійснюємо самотрансценденцію. Взагалі трансценденція – це одне з фундаментальних понять історії філософії, теології та культури. Дослівно, це – «те, що виходить за межі». Людина, яка здійснює самотрансценденцію, долучається до трансценденції чогось, що перевищує її самість. Очевидним є те, що потяг до трансценденції – це сутнісна характеристика та духовна потреба людини, яка притаманна їй апріорі. Все своє існування людина намагається не думати і не готуватись до смерті, але вона завжди відчуває страх перед нею.

Тому неможливо розглядати проблему страху смерті поза контекстом загальної антропологічної метафізичної та екзистенційної ситуації людини, яка живе в конкретну культурно-історичну епоху. «Страх не можна інтерпретувати як периферійне поверхнєве явище, що рефлексує, та феномен у філософії та культурі. Ю. Н. Давидов переконливо показує, що в нагнітанні атмосфери страху смерті головну роль грає філософія, яка прагне «представити смерть єдиним абсолютом, а безмежний страх перед нею істинно людськи ставленням до буття. Виникло замкнене коло: «метафізика жаху» посилається на «жахливе життя» [2].

Далі Ю. Н. Давидов справедливо зазначає, що нормальні люди, не заражені бацилами філософії «буття, перед обличчям смерті» завжди ставилися до смерті як підлеглого моменту життя, відсували її з «авансцени життя» в «похмурий кут життя, подалі від яскравого сонячного світла». Він пише: «...якою б_принизливою, такою, що гіпнотизує, вражає уяву будь-якого смертного не була думка, що час від часу виникає в нього, про те, що йому – на жаль!, – не дано жити вічно, здорова духовно культура завжди знаходила ефективні засоби справитися з нею ...зробити так, щоб смерть не виступала на авансцену людської свідомості. Але чому людина не відчуває страх перед смертю, вона не тільки боїться і не хоче вмирати, вона навіть боїться думати про це, вона хоче жити вічно... Страх, тривога, боязнь смерті завжди існували у свідомості людини.

Ю. Н. Давидов дуже добре показує також, що зведення смерті в абсолют стало можливим завдяки абсолютизації в людині «ось цього», що належить тільки їй як індивідові, який ізольований, такий, що протиставив іншим людям, суспільству в цілому.

Щоб смерть з'явилася, пише він, «вже не як служниця вищих сил, а як самовладна Пані, як єдине абсолютне божество, – необхідна була вельми істотна зміна світобачення, світовідчуження і самого життя людей, що далеко йде. Для того щоб індивід сприймав смерть таким чином... щоб смерть перетворилася в його очах в єдино достовірний Абсолют – негативний, на відміну від колишніх

Філософія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
позитивних абсолютів, «мікрокосмос» кінцевого, неминуче парти-
кулярного існування індивіда повинен був не просто піднятися на
рівень «макрокосмосу» універсального життя, але і повністю затулити
його: тоді-то загибель цього «мікрокосмосу» з необхідністю
представала як справді космічна катастрофа, перед лицем якої все
втрачає свій сенс.

Найважливішим, визначальним моментом такого світовідчу-
вання необхідно ставала не просто втрата віри в бога, але повна
втрата віри в будь-які загальнозначущі ідеали і цінності взагалі, в
будь-які абсолюти... окрім Смерті, яка і займала їх місце за
принципом «святе місце порожнім не буває». Людина, узята в
якості «ось цього», – кінцевого: приватного, одностороннього і
обмеженого індивіда, – повинна була усвідомлювати себе єдиним
кумиром, своїм власним ідеалом, своєю вищою і останньою

Таким чином, факт людського «кінця», з яким по-своєму
справлялася кожна з великих культур минулого, висувався на пе-
редній план. Смерть почала виконувати соло на сцені людської сві-
домості, повертаючи напружену увагу індивіда, зачаровуючи його
розум, усиплюючи етичне відчуття, паралізуючи волю...» [2].

Іншим результатом абсолютизації «ось цього» в людині є роз-
рив зв'язків з іншими людьми, з суспільством, тобто знищення
того, що продукує і забезпечує реальне безсмертя людини.

«Страх», «страх ніщо», «жах смерті» – такі основні категорії
хайдеггерівської філософії існування, тобто такого життя, дійсним
значенням якого є «занурення в існування, направлене до смерті».
Людське існування слід інтерпретувати як «залізний штурм»:
«певне існування» людини є «самозвеличенням, пристрасно
бажаним вільно померти... у повній самосвідомості і страху»...

К. Ясперс декларує свої нігілістичні тенденції навіть ясніше
(якщо це взагалі можливо). Тільки коли ви стикаєтеся з ніщо, з
анігіляцією, учить Ясперс, ви виявляєтеся здатними випробувати і
оцінити існування. Щоб жити по суті, ви повинні жити у стані кри-
зи. Щоб розкуштувати життя, слід не тільки ризикувати, але і втра-
чати! – необачно доводить Ясперс історичистську ідею зміни і долі
до її найбільш похмурої крайності. Всі речі повинні зникнути, все
закінчується поразкою. Саме таким чином його позбавлений ілюзій
інтелект розуміє справжній історичистський закон розвитку. Зіткніться
з руйнуванням і ви спіткаєте захоплюючий пік вашого життя! Ми
насправді живемо тільки в «прикордонних ситуаціях», на грані між
існуванням і ніщо. Блаженство життя завжди співпадає із закінченням
його розумності, особливо з крайніми ситуаціями життя тіла, перш за
все з тілесною небезпекою. Ви не можете розкуштувати життя, якщо
не скуштуєте поразки. Насолоджуйтеся власним знищенням.

Все справедливо в оцінках до Поппера. окрім одного: що цей
нігілізм має «мало шанувальників». Пройшло декілька десятиліть з того
часу, як Гайдеггер і Ясперс виступили зі своїми отруйними ученнями, а
їх вольні або мимовільні «шанувальники» множаться і множаться, і
кінця їм поки не видно. На жаль, апологія смерті у філософії і культурі

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Філософія
не так безневинна; змикаючись з антигуманізмом, вона готує підґрунтя для розв'язування авантюр, що загрожують загибеллю всьому людству. Отже, людина є смертною істотою. Хоча вона і знає, що колись помре, але все ж таки постійно змагається зі смертю і продовжує будувати плани на майбутнє та жити. Духовна криза особистості в цілому позначається і на ставленні людини до смерті, яка в сучасному західному суспільстві сприймається одновимірно, часто має негативні наслідки та інтерпретації. Коріння цих кризових явищ потрібно шукати у світоглядних підвалинах сучасності. З одного боку, доба постмодерну, що є культурно-історичною реальністю сьогодення, визначається відкритістю, поліфонічністю, свободою економічного і культурного вибору. З іншого боку, сама можливість обирати і нести за цей вибір відповідальність викликає феномен тривоги. Остання виникає через складність відповіді на екзистенційне запитання про смисл життя і смисл смерті – тим більше в культурі, у якій межа між серйозним та грою, високим та низьким, абсолютним та відносним, дійсним та належним вже не є очевидною. Відсутність глибокої переконаності в існуванні смислу буття викликає в особистості «тривогу перед небуттям» (Р. Мей, П. Тілліх), що несе із собою загрозу і смерть буттю. У «тривозі небуття» людині відкривається марність, абсурдність її існування.

Смерть асоціюється з метафізичним ніщо, з небуттям, яке несе в собі тотальну анігіляцію особистості, «я» і оточуючого світу. Отже, в рамках цієї системи цінностей смерть сприймається як моральне зло, абсурд. З одновимірності такого погляду і випливає феномен страху смерті, генезу якого слід шукати саме тут – у світоглядно-метафізичних підвалинах європейської культури. Потрібно зазначити, що концепт смерті як граничної межі, за якою є тільки «ніщо», утворився внаслідок елімінування трансцендентних морально-ціннісних опор, коли в душі людини утворилася «порожнеча розміром з Бога» (Ж. П. Сартр). У філософії і екзистенціальній психології виділяється три типи страху смерті: 1) страх станів після смерті; 2) страх самого акту смерті; 3) страх припинення, втрати буття. Перші два страхи – страхи, пов'язані із смертю, а третій виражає власне екзистенційний страх. Страх смерті – найсильніший страх. Первинне джерело тривоги, страху, безумовно, – смерть. Страх, у такому значенні, це – шлях до смерті. Страх – сигнал смерті, яка підступає ззовні, внутрішній агент і вісник смерті.

Мислитель стверджує, що основна задача філософії – розкриття смислу буття суцього. Але питання про смисл буття означає запитання про буття самої людини. Людина – це «тут-буття», якому властиві відкритість (Гайдеггер називає це «буттям-у-світі») і розуміння буття. Сутність людини – екзистенція, і вона відкрита смислу буття. Гайдеггер підкреслює, що джерело відкритості тут-буття – кінцевість, смертність, тимчасовість. Тобто, ми бачимо, що усвідомлення смерті і очікування її – це те, що робить людину відкритою буттю. Для Гайдеггера справжнє існування людини – це існування перед обличчям смерті. А несправжнє існування – це занурення у світ «Ман», де помирають інші, але ніколи – сама людина, отримуючи ілюзію

Філософія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
безсмертя і забуваючи про смерть як останню можливість людського існування.

Гайдеггер вживає спеціальне поняття «буття до смерті» (рос. «бытие к смерти»), яке показує онтологічний вимір людини, її цілісність та тимчасовий характер. Смерть — це те, що не вибрано нами, ми закинуті в наше буття до смерті. Закинутість відкривається у нас в настрої жаху, який ставить нас не перед об'єктом (як страх), а перед самим собою. В повсякденному житті людина забуває про смерть і робить із неї об'єкт, якого слід боятися і оточує його ритуалами та обрядами, при цьому уникаючи ситуацій, які можуть призвести до смерті. Гайдеггер вважає, що саме страх відкриває смерть як останню можливість для людини. «Перед-чим страху являється буття-в світі як таке... Перед-чим страху абсолютно не визначено. Страх не знає, що таке те, чого він боїться. В перед-чим страху відкривається це «ніщо» і «ніде»...»

Отже, смерть – дає можливість цілісного бачення нашого буття, яке, поки ми живемо, ніколи не буває цілісним та закінченим, оскільки в ньому не реалізовані всі можливості (в тому числі – і смерть). Тобто смерть, на думку Гайдеггера, – це гранична, найбільш повна можливість тут-буття. Якщо передбачувати смерть як можливість не бути, тоді це дає нам можливість бути. Ми у своїй роботі перш за все акцентуємо увагу на страхові смерті не тільки фізичному, а взагалі духовному. Перш за все трагічність смерті є в тому, що людина гріховна та богоотставлена.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що страх смерті в екзистенційній версії має високу моральну цінність, а усвідомлення смертності нашого існування є фактором здійснення духовного самозростання та боротьби особистості. Людина перед обличчям смерті зіштовхується зі страхом. Але цей страх виконує конструктивну роль і спонукає до самотрансценденції, супроводжує символічну смерть і

Ми вже висловили думку про те, що страх смерті – це тільки верхній шар проблеми ставлення людини до кінцевості власного буття. Це лише зовнішній вияв екзистенційної «тривоги небуття», про що писав Пауль Тілліх. Страх має екзистенційно вкорінені (онтичні) підвалини страху смерті, які виражають фундаментальні запитання особистості щодо смислу буття. За одних умов страх може бути фактором духовної самотрансценденції особистості, за інших – деструктивним, деморалізуючим фактором, що призводить до відчаю.

Бібліографічні посилання

1. **Бут М.** Жизнь мага: биография Алистера Кроули / М. Бут. – Екатеринбург : Ультра культура, 2004. – 684 с.
2. **Давидов Ю.** Этика любви и метафизика страха / Ю. Давидов. – М. : Просвещение, 1989. – 323 с.
3. **Хайдеггер М.** Что такое метафизика? / М. Хайдеггер // Время и бытие: статьи и выступления. – М. : Республика, 1993. – С. 16–27.

Надійшла до редколегії 17.01.2012

УДК 165.12

С. А. Некрасов

Запорізький національний університет

МОДЕЛЬ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто модель самореалізації особистості. Акцентовано увага на проблемі самореалізації особистості. Звернуто увагу на структурно – змістовні зміни сучасності і проблеми самореалізації і формування потреби в ній. **Ключові слова:** самореалізація, самопізнання, самоствердження.

Рассматривается модель самореализации личности. Акцентируется внимание на проблеме самореализации личности. Акцентируется внимание на структурно – содержательные изменения и проблемы самореализации и формирование потребности в ней.

Ключевые слова: самореализация, самопознание, самоутверждение.

In the article model of selfrealization of person in considered. The attention is focused on a problem of selfrealization of the person. The attention on structurally substantial changes and problems of selfrelization and formation of reurement for it is focused.

Keywords: selfrealization, selfknowledqe, selfaffirmation.

Актуальність проблеми самореалізації визначається не лише недостатньою розробленістю її як у зарубіжній, так і у вітчизняній гуманітарній науці, але і нізкою серйозних особливостей сучасного українського суспільства, а також наявністю глобальних проблем, перед якими постало людство в цілому.

У даний час актуальність проблеми самореалізації особистості зростає у зв'язку з такими особливостями нашого суспільства, як нестабільність, невизначеність, що характеризують практично всі сфери життя людини, і для більшої частини громадян України відчуття «непередбачуваного завтра» є серйозним травмуючим чинником. У цих нових об'єктивних обставинах проблема суб'єктивного вибору особистості (самостійного, усвідомленого, відповідального) зростає до глобальних розмірів й виходить на передній план. Ці нові структурно-змістовні зміни сучасності ставлять людину перед необхідністю індивідуального вирішення складних питань, пов'язаних з пошуком себе, з визначенням своїх можливостей